

Sławomir Zabraniak

Urzędnicy konsystorza wieluńskiego w latach 1660-1763

Rocznik Wieluński 11, 5-24

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Sławomir Zabraniak (Uniwersytet Rzeszowski)

URZĘDNICY KONSYSTORZA WIELUŃSKIEGO W LATACH 1660–1763

Rozwój terytorialny i wzrost liczby wyznawców Kościoła na przestrzeni wieków pociągnął za sobą konieczność tworzenia nowych struktur organizacyjnych. Biskup rezydujący w stolicy diecezji nie mógł już sam zaradzić potrzebom wzrastających szeregów wiernych. Pojawiły się więc różne osoby wspierające ordynariusza. Jedną z nich był archidiakon, początkowo będący przełożonym kolegium diakonów. Z czasem archidiakon został wprowadzony w zarząd diecezją. Stał się najważniejszym i najbliższym współpracownikiem biskupa. W epoce Karolingów (w VIII w.) ostatecznie ukształtował się zakres jego władzy. Odtąd pełnił on urząd wizytatora biskupiego i był „okiem” ordynariusza. Do jego kompetencji należało m.in. czuwanie nad prawowiernością duchownych i świeckich, kontrola służby Bożej, upominanie, karanie i nakładanie pokuty. Mógł także (w ograniczonym zakresie) dokonywać nominacji i usuwać ze stanowisk kościelnych¹.

Od VIII w. biskupi zaczęli dzielić diecezje na mniejsze okręgi zwane archidiakonatami. Doprowadziło to do utworzenia i wzrostu uprawnień nowego urzędnika, zwanego archidiakonem okręgowym. Obsadzał on parafie i dekanaty, egzaminował kandydatów do stanu kapłańskiego, instalował proboszczów, dziekanów i opatów, wizytował teren archidiakonatu, zwoływał synody archidiakonalne i przewodniczył im oraz sądom kościelnym. Od XIII w. biskupi zaczęli jednak ograniczać władzę archidiakonów².

¹ T. Silnicki, *Organizacja archidiakonatu w Polsce*, Lwów 1927, s. 4; A. S.[otkiewicz], *Archidiakon*, [w:] *Encyklopedia Kościelna* (dalej: Ekośc.), t. 1, Warszawa 1873, s. 368; B. Kumor, *Archidiakon*, [w:] *Encyklopedia Katolicka* (dalej: EK), t. 1, Lublin 1989 (dodruk), kol. 869; tenże, *Archidiakon*, EK, t. 1, kol. 869–870.

² A. S.[otkiewicz], *Archidiakon*, s. 368–369; B. Kumor, *Archidiakon*, kol. 870; P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy w Lublinie XV–XVIII w. Studium z dziejów organizacji i kompetencji sądownictwa kościelnego*, Lublin 1974, s. 34.

Na Soborze Trydenckim ograniczono władzę archidiaconów i uzależniono ich całkowicie od biskupów. Mogli oni dokonywać wizytacji tylko na polecenie ordynariusza a bez jego zgody lub zgody oficjała nie mogli rozstrzygać żadnych spraw sądowych. Zostali także pozbawieni kompetencji w zakresie spraw dyscyplinarnych³.

W Polsce proces kształtowania struktur kościelnych przebiegał podobnie jak w Europie Zachodniej. Najpierw pojawił się archidiacon jako pomocnik biskupa, jeden na całą diecezję. Później zaś, wraz z podziałem na archidiaconaty okręgowe, zaczęli działać archidiaconi okręgowi. Od połowy XII w. w polskich źródłach pojawiły się pierwsze wzmianki o nich. Ich liczba rosła na przestrzeni wieków⁴.

W drugiej połowie XII w. pojawił się także urząd stałego sędziego biskupiego zwanego oficjałem. Uzyskał on sankcję Stolicy Apostolskiej w konstytucji „Romana Ecclesia”, wydanej przez papieża Innocentego IV w 1246 r. W tym dokumencie papież podał ogólne zasady stanowiska prawnego oficjała. Sądził on w imieniu biskupa i wymierzał kary kościelne. W Polsce legat papieski Jakub z Leodium na synodzie we Wrocławiu w 1248 r. nakazał biskupom ustanowić oficjałów przy kościołach katedralnych. Czas ich urzędowania miał trwać jeden rok. Rozwój instytucji oficjała na ziemiach polskich nastąpił wraz z uzyskaniem „privilegium fori” przez stan duchowny⁵.

W Europie Zachodniej w pierwszej połowie XIII w. biskupi zaczęli mianować oficjałów okręgowych, którzy mieli władzę sądową w określonej części diecezji. Doprowadziło to do powstania okręgów sądowych zwanych oficjalatami okręgowymi. W Polsce podział diecezji na okręgi sądowe nastąpił przed XV w.⁶ Pojęciem „oficjalat” określano urząd oficjała oraz jego trybunał. Z nim związane było pojęcie „konsystorz”. Oznaczano nim siedzibę sądu oficjała, ale także jego trybunał i kancelarię⁷.

Prawo nominacji oficjałów należało do biskupa⁸. Jurysdykcji oficjała biskupiego, zwanego w późniejszym okresie oficjałem generalnym, podlegała cała diecezja. Wła-

³ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*, t. 4: (1511–1870): Lateran V, Trydent, Watykan I, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 700–701: Sobór Trydencki, Sesja 24, II. Dekret o reformie, kan. 3, s. 738–739, kan. 20, s. 770–771; B. Kumor, *Archidiaconat*, kol. 870.

⁴ Z. Ch.[odyński], *Archidiacon (z prawa prowinc.)*, Ekośc., t. 1, Warszawa 1873, s. 369–373; J. Szymański, *Uwagi o organizacji archidiaconatu polskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (dalej: RTK) 1959, R. 6, z. 3, s. 33, 35, 37, 43–54; Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 56.

⁵ A. S.[otkiewicz], *Oficjał, albo wikariusz generalny*, Ekośc., t. 17, Warszawa 1891, s. 137–143; A. Vetulani, *Początki oficjalu biskupiego w Polsce*, „Nova Polonia Sacra” 1939, nr 3, s. 1, 7, 9, 11–14, 17, 21–27; tenże, *Prawne stanowisko oficjałów biskupich w Polsce w XV stuleciu*, [w:] *Studia Historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 1, Kraków 1938, s. 471; P. Hemperek, *Oficjalaty okręgowe w Polsce*, RTK 1971, R. 18, z. 5, s. 52; tenże, *Oficjalat okręgowy...*, s. 42–43, 46, 49.

⁶ A. Vetulani, *Początki oficjalu...*, s. 15, 54; tenże, *Prawne stanowisk oficjałów...*, s. 472–473; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjalaty okręgowe w późnośredniowiecznej archidiecezji gnieźnieńskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1995, t. 47, z. 1–2, s. 93, 96.

⁷ P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 26.

⁸ Tamże, s. 50.

dzę, którą posiadał uważano za zwyczajną i od jego wyroków nie można było odwoływać się do ordynariusza. Był on kompetentny rozstrzygać wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw zastrzeżonych biskupowi⁹. Kompetencja oficjałów okręgowych, zwanych foralnymi, była ograniczona do ściśle określonego terytorium i do spraw o mniejszym znaczeniu oraz takich, których wartość przedmiotu sporu nie przekraczała określonej kwoty. Na ogół nie posiadali prawa wyrokowania w sprawach karnych i małżeńskich. Ich uprawnienia precyzowały dokumenty nominacyjne. Ich władza ustawała po ich odwołaniu przez ordynariusza lub jego śmierci¹⁰.

Rozdzielenie władzy administracyjnej od sędowniczej nie wpłynęło początkowo na zmianę granic. Długo jeszcze granice archidiaconatów i oficjałów pokrywały się ze sobą. Odchylenia od tej reguły polegały na zagęszczaniu sieci okręgów sądowych przez tworzenie dwóch oficjałów w jednym archidiaconacie. Prawdopodobnie było to spowodowane rozmiarami archidiaconatów i utrudnieniami w dostępie do siedziby oficjała rezydującego w stolicy archidiaconatu¹¹.

Na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej do XV w. granice okręgów sądowych i ich nazwy pokrywały się na ogół z nazwami i granicami archidiaconatów. W XV w. istniały oficjałaty i działali oficjałowie: gnieźnieński, kaliski, kamieński, wieluński, uniejowski, łowicki, łączycki, kurzelowski i iwanowicki¹².

Oficjałat wieluński

Nie wiadomo dokładnie, kiedy utworzono oficjałat wieluński. Ryszard Rosin, badacz historii tego regionu Polski, uważał, że okręg sądowy z siedzibą w Wieluniu powstał w 1440 r.¹³ Można jednak przesunąć tę datę przynajmniej na rok 1427. Do akt konsystorskich w 1535 r. i 1546 r. wciągnięto bowiem kopię wyroku wydanego 26 lipca 1427 r. a dotyczącego dziesięciny z dwóch łąnów należącej się proboszczowi z Osjako-wa¹⁴. Możliwe, że oficjałat wieluński ustanowił prymas Mikołaj Trąba podczas przeniesienia kolegiaty z Rudy do Wielunia w 1419 r.¹⁵

⁹ S.[otkiewicz], *Oficjał...*, s. 137–138; A. Vetulani, *Prawne stanowisko oficjałów...*, s. 478; P. Hemperek, *Oficjałaty...*, s. 67.

¹⁰ A. Vetulani, *Prawne stanowisko oficjałów...*, s. 488–489; P. Hemperek, *Oficjałaty...*, s. 67–68, tenże, *Oficjałat okręgowy...*, s. 56–57; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjałaty okręgowe...*, s. 108–109.

¹¹ A. Vetulani, *Początki oficjałatu...*, s. 54–55; tenże, *Prawne stanowisko oficjałów*, s. 473–475; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjałaty okręgowe...*, s. 104–105.

¹² A. Vetulani, *Prawne stanowisko oficjałów...*, s. 474; P. Hemperek, *Oficjałaty...*, s. 55; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjałaty okręgowe...*, s. 103–104.

¹³ R. Rosin, *Siedem wieków miasta Wielunia*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały* pod red. R. Rosina, Warszawa 1987, s. 17.

¹⁴ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej ADWł.), sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 3, 432v–435; A. Kons. Wiel. 4, 150v–153.

¹⁵ W. Patykiewicz, *Archidiaconat wieluński*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” (dalej: CzWD) 1957, R. 24–31, s. 391, 463.

Oficjał wieluński sprawował początkowo władzę sądowniczą nad parafiami archidiakonu wieluńskiego i nad parafiami z południowej części archidiakonu uniejowskiego. W drugiej połowie XV w. rozstrzygał on sprawy także m.in. z Makowisk, Pajęczna, Brzeźnicy, Brzykowa, Rząśni, Szczercowa, Działoszyna, Szczytów, Siemkowic¹⁶. Dekret arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego z 15 lipca 1482 r. oficjalnie oddawał pod jurysdykcję oficjała wieluńskiego parafie na północ i wschód od archidiakonu wieluńskiego, które podlegały dotychczas oficjałowi z Uniejowa¹⁷. Podobne w treści zarządzenie wydał następny arcybiskup Fryderyk Jagiellończyk 23 kwietnia 1496 r., ale pominął dwie parafie: Dworszowice i Kruszynę. Powyższe zmiany były spowodowane chęcią ułatwienia mieszkańcom tych parafii dostępu do sądu kościelnego. Bliżej było bowiem do Wielunia niż Uniejowa¹⁸.

Kolejnych przesunięć granicznych dokonał arcybiskup Jan Łaski dekretem wydanym 6 grudnia 1510 r. w Opatowie. Na jego mocy dwadzieścia cztery parafie spoza archidiakonu wieluńskiego podlegały władzy tamtejszego oficjała¹⁹. W okresie przedtrydenckim jurysdykcji wieluńskiego oficjała podlegały sprawy z 65 parafii: 41 z archidiakonu wieluńskiego i 24 spoza. Podobnie było i w późniejszym okresie. Na wokandę konsystorza wieluńskiego trafiały sprawy z omawianego obszaru, m.in. z Pajęczna²⁰, Makowisk²¹, Lgoty²², Unikowa²³, Widawy²⁴. Po utworzeniu oficjalu radomszczańskie, ok. 1630 r., większość spraw z tego terenu trafiała do Radomska²⁵. W latach 1660–1763 oficjał wieluński rozstrzygał na ogół sprawy z terenu archidiakonu wieluńskiego.

Skład osobowy konsystorza

W skład sądu oficjałskiego, czyli konstystorza, wchodziło początkowo: oficjał, surogat, czyli zastępca oficjała, notariusz i instygator. Liczba niższych urzędników sądowych była często większa. Zależała ona od decyzji sędziego, który mógł mianować swoich pomocników stosownie do potrzeb i zgodnie z treścią dokumentu nominacyjnego²⁶.

¹⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 1, k. 27v, 28, 30–30v, 35, 37, 50–50v, 108v, 110, 132v, 186v.

¹⁷ *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, ed. B. Ulanowski, vol. 2, Kraków 1902, nr 846, s. 408–409; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjaly okręgowe...*, s. 103.

¹⁸ *Acta capitulorum...*, t. 2, nr 870, s. 421; A. Vetulani, *Prawne stanowisko oficjałów...*, s. 475.

¹⁹ *Acta capitulorum...*, t. 2, nr 1996, s. 942–943; A. Vetulani, *Prawne stanowisko oficjałów...*, s. 475; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjaly okręgowe...*, s. 103.

²⁰ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 7, s. 89.

²¹ Tamże, s. 142.

²² Tamże, s. 395.

²³ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 156; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 33.

²⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 218.

²⁵ A. Trepka, *Organizacja i działalność konsystorza foralnego w Radomsku w XVIII wieku*, CzWD 1964, t. 38, nr 6, s. 141–142; W. Patykiewicz, *Późniejsze oficjaly gnieźnieńskie*, RTK 1958, t. 5, z. 4, s. 121.

²⁶ A. Trepka, *Organizacja i działalność...*, s. 143; P. Hemperek, *Oficjaly okręgowe...*, s. 107; S. Nawrocki, *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*, Poznań 1998, s. 65.

Oficjałowie i ich uprawnienia

Każda nominacja na urząd oficjała okręgowego była poprzedzona sondażem środowiskowym na temat osoby kandydata. Ten bowiem powinien cechować się prawością charakteru, roztropnością, gorliwością i cieszyć nieskazitelną opinią. Takie wymagania były wyliczane w dokumentach nominacyjnych, motywujących wybór. Znajomość prawa należała także do podstawowych przymiotów kandydata, choć niekoniecznie musiała być poparta stopniami naukowymi²⁷. Arcybiskup kierował się przy nominacji przede wszystkim kwalifikacjami prawniczymi i postawą moralną kandydata²⁸.

Pod koniec średniowiecza oficjałowie wywodzili się na ogół z grona szlachty, która dominowała w kapitułach kolegiackich. Tylko nieliczni pochodzili ze stanu mieszczańskiego i chłopskiego. Ta sama prawidłowość obowiązywała w czasach nowożytnych²⁹.

Oficjała okręgowego mianował dekretem arcybiskup lub administrator archidiecezji sede vacante. Nominacja, zwana instrumentem wokacyjnym, zawierała określenie terytorialnej, osobowej i rzeczowej kompetencji w formie dokładnego wyliczenia spraw, jakie mógł załatwiać oficjał i kar, jakie mógł nakładać³⁰.

Oficjał obejmował swoją władzę po dokonaniu tzw. fundacji jurysdykcji (*fundatio iurisdictionis*). Był to zespół czynności prawnych, jakie musiał wykonać, by używać legalnie swej władzy. Najpierw wydawał on pismo do duchowieństwa swego terytorium, tzw. *litterae innotescentiales*, w którym informował o swej nominacji i podawał termin uroczystego objęcia urzędu. Pismo to ogłaszano albo przez przybicie na drzwiach kościoła albo przez posłanie *modo cursorio* od parafii do parafii³¹. Miało ono charakter ogólnego pozwu. Wzywano w nim wszystkich, którzy mieli jakiegokolwiek prawo do ubiegania się o godność oficjała, by zgłaszali swe pretensje i przeszkadzali w objęciu władzy przez nominata. Była to jednak czysta formalność, bo oficjała mianował ordynariusz³².

W wyznaczonym terminie następowało objęcie władzy. Oficjał odczytywał pismo (*litterae innotescentiales*), sprawdzając, czy zostało należycie ogłoszone i wyznaczona w nim data odpowiadała rzeczywistości. Nieobecnych duchownych ogłaszał opornymi. Teoretycznie wszyscy duchowni diecezjalni i zakonni z podległego mu terytorium powinni przybyć na tę uroczystość. Potem recytowano lub śpiewano hymn do Ducha świętego. Następnie oficjał odczytywał swoją nominację i ogłaszał się sędzią kompetentnym w wymie-

²⁷ P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 110.

²⁸ A. Trepka, *Organizacja i działalność konsystorza foralnego w Radomsku w XVIII wieku*, Częstochowa 1960, s. 30 (mps w Archiwum KUL), s. 38; autor cytuje zaginionie *Actorum Consistorii Foranei Radomscensis copia ex anno 1788*, s. 4: *cuius fidem, probitatem et prudentiam commendatam habemus*.

²⁹ A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjalaty okręgowe...*, s. 114; W. Patykiewicz, *Późniejsze oficjalaty...*, s. 121.

³⁰ A. Trepka, *Organizacja i działalność...* (mps), s. 30.

³¹ W. Wójcik, *Organizacja i działalność okręgowego oficjalu sandomierskiego w latach 1682–1685*, RTK 1956, R. 3, z. 1, s. 263; A. Trepka, *Organizacja i działalność...*, (mps), s. 31; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Uniej. 4, s. IV, 79; sygn. A. Kons. Uniej. 5, s. 1–2.

³² A. Trepka, *Organizacja i działalność...*, (mps), s. 31.

nionych w niej sprawach. Nakazywał potem podjąć wszystkie czynności procesowe zawieszane w czasie wakansu. Na zakończenie mianował nowych lub zatwierdzał dawnych urzędników konsystorskich, przeglądał księgi akt i przekazywał nowemu notariuszowi³³.

Oficjałowie mieli na ogół ograniczoną jurysdykcję w sprawach spornych, małżeńskich i karnych. Spory, które rozstrzygali, dotyczyły najczęściej dziesięcin, czynszów i innych danin a także nieruchomości kościelnych, testamentów i zapisów testamentalnych na cele pobożne, długów i należności pieniężnych i rzeczowych. W sprawach małżeńskich z reguły ich władza ograniczała się do przeprowadzenia postępowania dowodowego. Wydawanie wyroków było zastrzeżone arcybiskupowi lub jego wikariuszowi albo oficjałowi generalnemu. W sprawach karnych mógł karać sprawców mniejszych wykroczeń. Najczęściej było przestępstwa przeciwko wierze i religii katolickiej, naruszanie jurysdykcji kościelnej, przestępstwa przeciw dobremu imieniu, życiu i własności, wykroczenia świeckich osób przeciw dobrym obyczajom i zaniedbywanie przez nich obowiązków religijnych i wykroczenia duchownych dotyczące zaniedbywania obowiązków duszpasterskich i beneficjalnych, nieprzestrzegania przepisów prawa przy sprawowaniu różnych funkcji i wykroczenia moralne³⁴.

Zakres władzy oficjała okręgowego był ściśle określany w dekrete nominacyjnym. Jego kompetencje zależały każdorazowo od ordynariusza. On określał jego uprawnienia i obowiązki. Na podstawie dokumentów nominacyjnych można stwierdzić, że władza oficjałów okręgowych w omawianym okresie ulegała stopniowo ograniczeniu. Jeszcze w drugiej połowie XVII w. mieli oni jurysdykcję m.in. w sprawach obsady beneficjów. W następnym stuleciu zostali jej pozbawieni na rzecz oficjała generalnego. Podobnie było z obsadą wikariatów i altarii. Z akt konsystorza foralnych zniknęły powoli również wpisy prowizji kleryków³⁵.

³³ Tamże, s. 32.

³⁴ P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 161, 163, 176, 179; A. Trepka, *Organizacja i działalność...*, (mps), s. 60: przestępstwa przeciwko wierze i religii katolickiej, m.in. herezja, bluźnierstwo, znieważenie Eucharystii i obrazów, magia, wróżbiarstwo, praca w niedziele i święta, urządzanie zabaw i tańców w czasie postu; naruszanie jurysdykcji kościelnej, m.in. brak szacunku wobec sądu i sędziego, upór; przestępstwa przeciw dobremu imieniu, życiu i własności, m.in. używanie obelżywych słów, wypowiadanie fałszywych i nieuzasadnionych oskarżeń i podejrzeń, które naruszały dobre imię drugiej osoby, pobicie, zranienie i spowodowanie śmierci, napad, zajęcie rzeczy lub zwierząt, kradzież, oszustwo w przypadku gdy przestępstwo popełnił duchowny lub było wymierzone przeciw majątkowi kościelnemu lub osobie duchownej, lichwa; wykroczenia świeckich osób przeciw dobrym obyczajom i zaniedbywanie przez nich obowiązków religijnych, m.in. konkubinat, poligamia, cudzołóstwo, kazirodztwo, gwałt, łamanie postów, lekceważenie obowiązku spowiedzi wielkanocnej; wykroczenia duchownych m.in. zaniedbywanie obowiązków duszpasterskich i beneficjalnych, nieprzestrzeganie przepisów prawa przy sprawowaniu różnych funkcji i wykroczenia moralne.

³⁵ Np. ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 38, k. 282–282v: W dekrete z 24 marca 1667 r. o. Wojciech Wielewicz, prepozyt kanoników laterańskich w Kaliszu, mianowany oficjałem kaliskim, mógł m.in. instytuować na beneficja kościelne, rozpoznawać sprawy karne i małżeńskie i wydawać wyroki. W poważniejszych sprawach miał jednak zwracać się do prymasa. Mógł tak-

Oficjałowie wieluńscy

W latach 1660–1763 urząd oficjała wieluńskiego pełniło kilku duchownych. Pierwszym z nich był ks. Wojciech Terliński, dziekan i oficjał wieluński (ok. 1651–1663)³⁶. Dnia 27 czerwca 1644 r. został on instytuowany na probostwo w Czarnożyłach z prezydentury Zygmunta Borka Gostyńskiego³⁷. Od ok. 1651 r. był dziekanem kolegiaty wieluńskiej³⁸. Pod datą 23 lipca 1657 r. został wspomniany jako dziekan i oficjał wieluński, proboszcz w Dąbrowicy i Czarnożyłach³⁹. W 1659 r. został przedstawiony arcybiskupowi Wacławowi Leszczyńskiemu jako kandydat na opróżnioną kanonię doktorską w kapitule metropolitalnej w Gnieźnie. Został instalowany 30 kwietnia 1659 r. pod wa-

że uwalniać z kar, egzaminować księży i udzielać pozwolenia do słuchania spowiedzi i głoszenia kazań; sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 41, k. 2–3: Uprawnienia oficjała ks. Jana Wojciecha Potworowskiego, uściślał prymas Jan Stefan Wydźga w dokumencie z 24 października 1676 r. Miał on prawo rozpatrywania spraw kryminalnych, spornych i dotyczących beneficjów. Mógł nakładać kary ekskomuniki, suspensy i inne i zwalniać z nich, korygować błędy, spowiadać w przypadkach zarezerwowanych biskupowi. Miał prawo dopuszczać duchownych do spowiadania po egzaminie (udzielał zezwolenia na słuchanie spowiedzi), do głoszenia kazań. Mógł przyjmować obligacje i zapisy testamentalne do kwoty 200 florenów. Powinien troszczyć się o sporządzenie spisu rzeczy po zmarłym kapłanie i zapewnienie duszpasterstwa w opróżnionych parafiach przez ustanowienie komendarzy, udzielać dyspens od posiłków mięsnych i mlecznych po przedstawieniu zalecenia lekarskiego; sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 55, k. 327–327v: W dekrete wystawionym 6 października 1738 r. ks. Aleksander Gembarth, otrzymał m.in. pełną władzę w sprawach spornych do sumy 300 grzywien, prawo instytuowania na beneficja proste, zatwierdzania testamentów do kwoty 500 florenów, udzielania prawa do spowiadania w przypadkach zarezerwowanych, dyspens od potrójnych zapowiedzi, postów, karania karcerem itp.; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 1v–2: Ks. Walenty z Osin Wężyk, prepozyt w Wieruszowie, jako oficjał wieluński otrzymał w 1735 r. pełną władzę z wyjątkiem spraw kryminalnych, beneficjalnych, małżeńskich. Nie mógł przyjmować rezygnacji z beneficjum ani udzielać instytucji, zatwierdzać testamentów powyżej 100 florenów, zapisów czynszowych, zmieniać ostatniej woli zmarłych i dyspensować od zapowiedzi; sygn. AAG. A. Kons. Uniej. 4, s. V–VII: Ks. Bartłomiej Ludwik z Sokołowa Sokołowski jako oficjał uniejowski, w nominacji z 1738 r. otrzymał m.in. pełną władzę rozstrzygania w sporach do sumy 600 grzywien. Miał poprawiać błędzących a po śmierci księdza lub kleroika zająć się pozostawionymi przez nich rzeczami osobiście lub przez komisarza, karać karcerem żyjących gorsząco, karać ekskomuniką za nieposłuszeństwo. Nie miał jednak władzy w poważniejszych sprawach karnych, małżeńskich i dotyczących beneficjów, tzn. ich erygowania, instytuowania na nie i rezygnacji z nich oraz zatwierdzania testamentów; sygn. AAG. A. Kons. Uniej. 5, s. 5–6: Ks. Antoni Wilkanowski mianowany oficjałem uniejowskim w marcu 1759 r. otrzymał m.in. władzę w sprawach wynikających z przepisów ogólnego prawa kanonicznego i z konstytucji prowincjalnych. Miał prawo wydawać orzeczenia w sporach do sumy 600 grzywien polskich. Nie mógł jednak rozpatrywać spraw małżeńskich i karnych, instytuować i przyjmować rezygnacji z beneficjów, zatwierdzać testamentów.

³⁶ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz.), sygn. KM 660, k. 102v, 165; sygn. KM 1166, k. 31; sygn. KM 1167, k. 127; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 8, 229.

³⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 341.

³⁸ AACz., sygn. KM 660, k. 102v, 165; sygn. KM 1166, k. 31; sygn. KM 1167, k. 127.

³⁹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 23.

runkiem dostarczenia w ciągu roku dyplomu doktorskiego. Warunek ten przedłużono o kolejny rok ze względu na jego liczne obowiązki. Dnia 4 lutego 1660 r. zrezygnował z dziekanii wieluńskiej⁴⁰. Prawdopodobnie w 1663 r. został wikariuszem in spiritualibus i oficjałem generalnym gnieźnieńskim. Zmarł nagle po 11 lipca 1664 r.⁴¹ Cieszył się powszechnym szacunkiem wśród duchowieństwa. Znany był jako zdolny, doświadczony i prawy kapłan cieszący się zaufaniem arcybiskupów⁴².

Kolejnym oficjałem był ks. Wojciech Więckowicz, kustosz i proboszcz w Bolesławcu, wspomniany w 1664 r.⁴³ Prawdopodobnie objął swoją funkcję w 1663 r.⁴⁴ i pełnił ją do ok. 1666 r. Od 1652 r. był wikariuszem kolegiaty wieluńskiej⁴⁵. Dnia 20 grudnia 1656 r. został instytuowany na kustodię wieluńską po zmarłym ks. Janie Rychlikowiczu⁴⁶. Ks. Wojciech Terliński, kanonik gnieźnieński, dziekan i oficjał wieluński instytuował go 12 maja 1659 r. na probostwo w Ożarowie z prezenty Krystyny z Tomic i Krzysztofa Konstantyna z Wyszyny Grodzieckich⁴⁷. 18 czerwca 1659 r. występował jako senior bractwa kapłańskiego⁴⁸. Dnia 19 grudnia 1659 r. został instytuowany na probostwo w Wydrzynie⁴⁹. Już 3 marca 1660 r. został delegowany do załatwiania pewnych spraw w konsystorzu przez ks. Wojciecha Terlińskiego, kanonika gnieźnieńskiego, dziekana i oficjała wieluńskiego⁵⁰. Przed 24 października 1664 r. został proboszczem w Bolesławcu⁵¹. Zmarł 13 czerwca 1672 r.⁵²

Dnia 7 maja 1667 r. wspomniano, że ks. Adam Myszkowski, proboszcz w Łyskorni pełnił funkcję oficjała wieluńskiego⁵³. Był on synem Pawła. Od 24 września 1657 r. Adam Myszkowicz (Myszkowski) był wzmiankowany jako kapelan kaplicy Radoszewskich⁵⁴. Dnia 24 maja 1658 r. był określany jako wikariusz wieluński⁵⁵, choć instalacja nastąpiła dopiero 7 października tr.⁵⁶ Przed 1667 r. objął probostwo w Łyskorni a przed 1 października 1668 r. został kanonikiem wieluńskim⁵⁷. Pod datą 9 maja 1672 r. in-

⁴⁰ Tamże, s. 229.

⁴¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 38, k. 182, 198v.

⁴² J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 4, Gniezno 1883, s. 93.

⁴³ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 28.

⁴⁴ AACz., sygn. KM 1166, k. 35v.

⁴⁵ AACz., sygn. KM 1166, k. 30; sygn. KM 1167, k. 122.

⁴⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 2.

⁴⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 180.

⁴⁸ Tamże, s. 193.

⁴⁹ Tamże, s. 221.

⁵⁰ Tamże, s. 234.

⁵¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 28.

⁵² AACz., sygn. KM 158, k. 1v.

⁵³ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 162.

⁵⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 43–44, 54.

⁵⁵ Tamże, s. 87.

⁵⁶ Tamże, s. 114.

⁵⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 87v–88.

grosował przywilej na pobieranie dziesięcin z nowin w Młynisku wystawiony przez prymasa Mikołaja Prażmowskiego (1666–1673) w Warszawie 12 marca 1672 r.⁵⁸ Dnia 20 kwietnia 1679 r. spisał testament⁵⁹. Zmarł wkrótce potem.

Ks. Maciej Aleksander Rudzki, prepozyt wieluński był kolejnym oficjałem. W aktach wieluńskich pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 20 czerwca 1668 r. jako o lektorze świętej teologii i doktorze obojga praw, prepozycie wieluńskim. Objął wtedy jurysdykcję oficjalną na mocy nominacji wydanej w Warszawie 16 marca 1668 r.⁶⁰ Prawdopodobnie pełnił tę funkcję jeszcze po 3 stycznia 1671 r. kiedy wspomniano, że był także protonotariuszem apostolskim⁶¹ Dnia 1 października 1668 r. podpisał się pod dokumentem jako wizytator ziemi wieluńskiej⁶². Żył jeszcze 5 października 1678 r.⁶³

Ks. Franciszek Władysław Załosth pełnił dwukrotnie funkcję oficjała wieluńskiego. Pierwszy raz w 1673 r.⁶⁴ i ponownie w latach 1677–1679⁶⁵. Czas jego urzędowania przypadał na okresy wakatu w archidiecezji gnieźnieńskiej. Nominacji w 1673 r. udzielił mu zapewne ks. Stanisław Karol Grabiński, kanonik i oficjał gnieźnieński *sede vacante*, archidiakon kaliski⁶⁶ a w 1677 r. ks. Stanisław Krajewski, kanonik gnieźnieński i administrator archidiecezji w czasie kolejnego wakatu na stolicy prymasowskiej⁶⁷. Pod datą 25 lipca 1658 r., przy okazji wizytacji w Dankowie wspomniano, że był on dziekanem krzepickim i proboszczem w Mierzycach⁶⁸. W następnym roku był seniorem bractwa kapłańskiego⁶⁹. Od 14 stycznia 1669 r. jako dziekan dekanatu krzepickiego i proboszcz w Mierzycach był sędzią surogatem w konsystorzu wieluńskim⁷⁰. Dnia 17 lipca 1676 r. zapisano, że był proboszczem w Lututowie, Mierzycach i Kamionie⁷¹ a 5 października 1678 r., że piastował także godność kustosa wieluńskiego, prepozyta w Lututowie i duszpasterza w Mierzycach⁷². Przed lutym 1681 r. zapewne zrezygnował z probostwa w Mierzycach, gdyż występował tylko jako kustosz wieluński i duszpasterz w Lututowie⁷³. Żył jeszcze w październiku 1690 r.⁷⁴

⁵⁸ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 39–40.

⁵⁹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 521.

⁶⁰ Tamże, s. 11.

⁶¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 11–12.

⁶² ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 87v–88.

⁶³ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 471.

⁶⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 128v–129; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 166.

⁶⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 469, 527.

⁶⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 193; J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 2, s. 107.

⁶⁷ Tamże, s. 331.

⁶⁸ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 101.

⁶⁹ Tamże, s. 193.

⁷⁰ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 38–39.

⁷¹ Tamże, s. 315.

⁷² Tamże, s. 469.

⁷³ Tamże, s. 567.

⁷⁴ Tamże, s. 860.

Ks. Stanisław Michałowicz był następnym oficjałem wieluńskim. Został nim jako dziekan rudzki i proboszcz w Chotowie przed czerwcem 1676 r.⁷⁵ W aktach wieluńskich pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 11 stycznia 1640 r. Jako bakalarz artium i filozofii, kleryk mniejszych święceń został administratorem parafii Mokrsko z prezenty Kacpra Denhoffa, wojewody sieradzkiego i Jadwigi Kożuchowskiej, Wojciecha Wierusza Bielskiego i Jana Grabskiego⁷⁶. Zapewne wkrótce potem przyjął święcenia kapłańskie. Od 20 lipca 1640 r. był proboszczem w Mokrsku⁷⁷. Dnia 28 czerwca 1643 r. został instytuowany na proboszcza w Chotowie⁷⁸. Prawdopodobnie ok. 1649 r. został dziekanem rudzkim⁷⁹. Dnia 17 lipca 1676 r. został instytuowany na prepozyturę w Bolesławcu⁸⁰. Jednak już 5 lutego 1678 r. spisał testament i wkrótce potem zmarł⁸¹.

Dnia 22 marca 1680 r. objął jurysdykcję oficjałską w Wieluniu ks. Aleksander Nowowieyski, kanonik kaliski, duszpasterz w Dzierzkowicach i Łubnicach. Nominację otrzymał od 25 lutego 1680 r.⁸² a 22 marca 1680 r. objął urządowanie⁸³. Pełnił tę funkcję do 1685 r.⁸⁴ Potem został oficjałem kaliskim tytułowany wówczas jako kanonik katedry w Kamieńcu, prepozyt kolegiaty sieradzkiej, proboszcz w Dzierzkowicach i kanonik kaliski. Nominację wystawił prymas, kard. Michał Radziejowski 10 października 1688 r.⁸⁵ Pełnił tę funkcję jeszcze 15 marca 1694 r.⁸⁶ Kanonikiem kaliskim fundi Popówko został jeszcze przed nominacją na oficjała wieluńskiego. Pod datą 31 sierpnia 1693 r. był wzmiankowany jako kanonik poznański i kaliski⁸⁷.

Kolejnym oficjałem został ks. Baltazar Stanisław Matecki (Małecki) tytułowany w 1687 r. jako kanonik kijowski, prepozyt w Kruszyńcu i Borowni⁸⁸. Pełnił tę funkcję w latach 1685–1688⁸⁹. Prepozytem w Kruszyńcu został przed 14 grudnia 1673 r. Pełnił wówczas także funkcję sekretarza królewskiego. Prawdopodobnie od 1677 r. był oficjałem radomszczańskim⁹⁰. Zmarł ok. w 1699 r.⁹¹

⁷⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10, k. 190.

⁷⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 212.

⁷⁷ Tamże, s. 239; AACz., sygn. KM 142, k. 43.

⁷⁸ AACz., sygn. KM 142, k. 156v.

⁷⁹ AACz., sygn. KM 634, s. 119.

⁸⁰ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 315.

⁸¹ Tamże, s. 435–436, 441; AACz., sygn. KM 142, k. 87v; Z. Zaborski, *Parafia Chotów. Zarys dziejów*, Częstochowa 2005, s. 179–183.

⁸² ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 547.

⁸³ Tamże, s. 547.

⁸⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 41, k. 5, sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 827.

⁸⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 42, k. 1, 2.

⁸⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 43, k. 144v.

⁸⁷ Tamże, k. 128v.

⁸⁸ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 12, s. 207–208.

⁸⁹ W. Patykiewicz, *Archidiakoniat wieluński*, CzWD 1958, R. 32, s. 468.

⁹⁰ AACz., sygn. KP 84, s. 47, 58.

⁹¹ W. Wlazlak, *Dzieje parafii Borowno*, Częstochowa 2006, s. 37.

W 1689 r. był oficjałem w Wieluniu ks. Jakub (Jan Jakub) Gralewski, kanonik wieluński⁹². Był nim jeszcze w 1695 r.⁹³ Dnia 13 lutego 1678 r. błogosławił ślub jako kanonik wieluński⁹⁴. Jako proboszcz w Makowiskach był wspomniany w czerwcu 1683 r.⁹⁵ Dnia 30 października 1684 r. występował jako proboszcz w Białej⁹⁶. Zmarł przed 14 kwietnia 1703 r.⁹⁷

Pod datą 12 marca 1720 r. wspomniano ks. Stanisława Madalińskiego, oficjała wieluńskiego. Błogosławił wtedy ślub w kolegiacie wieluńskiej⁹⁸. Pełnił tę funkcję przynajmniej do 24 stycznia 1729 r. Był wówczas także kanonikiem wrocławskim, kujawskim i prepozytem wieluńskim oraz proboszczem w Szadku⁹⁹ Pod datą 13 lutego 1708 r. odnotowano, że był kanonikiem łączyckim i prepozytem szadkowskim¹⁰⁰.

W 1730 r. oficjałem wieluńskim był ks. Stanisław Józef Gomoliński, kanonik kijowski i prepozyt wieluński oraz proboszcz w Osjakowie¹⁰¹. Został wyświęcony na kapłana przez Jana z Gnina Gnińskiego, biskupa kamienieckiego 26 maja 1705 r. na probostwo do Poddębic. Instytucję na to beneficjum otrzymał już 10 października 1704 r. Dnia 25 kwietnia 1710 r. został instytuowany na probostwo we Wróblewie w archidiaconacie uniejowskim z prezenty Sebastiana z Koczania Koczańskiego. Przed 1712 r. był już kanonikiem kijowskim¹⁰². Przed 1 grudnia 1708 r. jako prepozyt poddębicki został prebendarzem altarii Trójcy Świętej w Buczku¹⁰³. Był nim jeszcze 29 stycznia 1729 r.¹⁰⁴ Z prezenty Michała z Remisławic Stokowskiego, Krzysztofa i Wojciecha Zabłockich i ks. Aleksandra Siemianowskiego, kanonika łączyckiego, kolatorów i patronów objął parafię Osjaków. Został instytuowany przez ks. Jana Gałczyńskiego, archidiacona i oficjała kaliskiego 25 listopada 1715 r.¹⁰⁵ Zmarł ok. 1734 r., bo w Osjakowie był już wtedy nowy proboszcz¹⁰⁶. Przeznaczył na remont kolegiaty wieluńskiej 50 grzywien¹⁰⁷.

Następnym oficjałem został ks. Walenty z Osin Wężyk, prepozyt w Wieruszowie. Objął urząd 12 stycznia 1735 r.¹⁰⁸ Urodził się 24 lutego 1705 r. Był synem Wawrzyńca

⁹² ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 12, s. 452.

⁹³ AACz., sygn. KM 1166, k. 62.

⁹⁴ Tamże, k. 48v.

⁹⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 727.

⁹⁶ Tamże, s. 769.

⁹⁷ W. Patykiewicz, *Archidiaconat wieluński...*, CzWD 1958, R. 32, s. 468.

⁹⁸ AACz., sygn. KM 1166, k. 80v.

⁹⁹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 13, k. 116.

¹⁰⁰ ADWł., sygn. A. Kons. Uniej. 3b, s. 54.

¹⁰¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 2.

¹⁰² ADWł., sygn. AAG. Wiz. 9, s. 231, 415.

¹⁰³ ADWł., sygn. A. Kons. Uniej. 3b, s. 58.

¹⁰⁴ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 13, k. 129.

¹⁰⁵ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 24–25.

¹⁰⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 16, s. 51.

¹⁰⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 14v.

¹⁰⁸ Tamże, k. 1.

z Osin Wężyka, herbu Wąż, wojskiego ostrzeszowskiego i Marii z Olszowskich, starościarki wieluńskiej, herbu Prus. Studiował teologię i prawo kościelne w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat obojga praw. Po powrocie do kraju przyjął tonsurę i cztery mniejsze święcenia 26 października 1732 r., subdiakoniat z tytułem święceń na prepozyturę w Wieruszowie 30 maja 1733 r., diakonat 4 a prezbiterat 7 czerwca tr. Wszystkich święceń udzielił mu biskup Józef Trzcziński, sufragan gnieźnieński w kolegiacie łowickiej¹⁰⁹. Zrezygnował z prepozytury wieruszowskiej ok. 1738 r.¹¹⁰ Dnia 12 maja 1739 r. był tytułowany prepozytem wieluńskim¹¹¹, choć zapewne został nim ok. 1735 r. W 1740 r. został kanonikiem płockim a w 1742 r. kanonikiem gnieźnieńskim fundi Oblączowo z prowizji prymasa Krzysztofa Szembeka, swego krewnego ze strony matki. Został instalowany 19 lipca tr. Od tego czasu przebywał w otoczeniu prymasa wypełniając różne jego polecenia. W 1744 r. przebywając w Rzymie, postarał się o kanonię krakowską z prowizji papieskiej. Dnia 24 grudnia 1748 r. objął koadiutorię kustodii gnieźnieńskiej z prawem następstwa. Przejął ją w 1749 r. Zasłynął jako biegły prawnik, zaradny i prawy. W 1745 r. został wiceprezydentem a w 1750 r. prezydentem Trybunału Koronnego. Zasłynął wtedy jako energiczny i sprawiedliwy obrońca uciśnionych. W 1751 r. z polecenia kapituły gnieźnieńskiej przeniósł i uporządkował bibliotekę w nowych pomieszczeniach nad północną kruchtą katedry obok kaplicy Potockich. W 1752 r. król August III prezentował go na biskupstwo chełmskie. Objął tę diecezję po otrzymaniu prekonizacji apostolskiej. Zasłynął jako gorliwy pasterz. Odnowił katedrę, z własnych dochodów zapłacił zaległą hibernę. W 1765 r. został mianowany przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego biskupem przemyskim. Po otrzymaniu bulli papieskiej zezwalającej na przeniesienie na nową diecezję, objął ją 21 czerwca tr. W ciągu roku swych rządów ofiarował 30000 złp na nowy dzwon do katedry i 400 dukatów na złoty kielich. Wydał na własny koszt katechizm rzymski po polsku. Zmarł 25 października 1766 r. Pod koniec życia poważnie chorował na nogi, co utrudniało mu spełnianie obowiązków pasterskich. Miał opinię gorliwego obrońcy Kościoła, troskliwego o obyczaje duchowieństwa, gorącego patrioty, znawcy prawa, skromnego i przykładowego w życiu i miłosiernego wobec ubogich¹¹².

Od 12 maja 1739 r. jako sędzia surogat wieluński występował ks. Franciszek Dziurkiewicz, archidiakon liwoński (inflancki), kanonik kolegiaty św. Anny w Krakowie i wieluński, prepozyt w Pajęcznie i sędzia surogat radomszczański¹¹³. Pochodził z diecezji krakowskiej. Był doktorem filozofii Akademii Krakowskiej. W 1708 r. przyjął święcenia subdiakonatu i diakonatu z rąk biskupa chełmskiego Kazimierza Łubieńskiego. W 1709 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk biskupa Michała Szembeka, suffragana krakowskiego. Nominację na probostwo w Pajęcznie otrzymał 25 marca 1715 r.

¹⁰⁹ AAG., ACap. sygn. B 80, k. 3, 8v, 9r-v; J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 4, s. 275–276.

¹¹⁰ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 172v.

¹¹¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 46.

¹¹² J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 4, s. 276–279.

¹¹³ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 46.

W 1721 r. zostal takze proboszczem w Granowie. W 1729 r. byl juz kanonikiem kolegiaty sw. Anny w Krakowie¹¹⁴. Przed 1739 r. zostal archidiakonem liwonskim (inflancim). Dnia 30 wrzesnia 1742 r. jako kanonik wielunski i sędzia surogat wielunski zrezygnowal z kanonii w kolegiacie sw. Anny¹¹⁵. W latach 40. XVIII w. zaczal budowe nowego kościoła w Pajęcznie, ukończoną w następnym dziesięcioleciu¹¹⁶. Od 25 lutego 1746 r. byl prepozytem wielunskim¹¹⁷. W 1759 r. mial ok. 80 lat¹¹⁸. Zmarl 30 czerwca 1766 r.¹¹⁹

Urzednicy pomocniczy

Oficjalowie okregowi mianowali podleglych sobie urzednikow. Jednym z nich byl surogat, czyli sędzia zastępcy. Sędziemu zastępcy stawiano podobne wymagania jak oficjalom. Powinien on cechowac sie wysokim poziomem moralnym, potwierdzonym dobra opinia. Od kandydata na ten urzad wymagano swięceń kaplanskich. Prawdopodobnie nie stawiano jakichs wygórowanych wymagań w zakresie znajomosci prawa. Wystarczaly te, ktore posiadal kazdy kaplan. Surogaci rekrutowali sie na ogol z kręgu miejscowego duchowienstwa, z grona kapituły kolegiackiej lub okolicznych proboszczow¹²⁰.

Surogaci

W konsystorzu wielunskim 14 stycznia 1669 r. i 3 stycznia 1671 r. jako sędzia surogat pojawil sie ks. Franciszek Wladyslaw Zalosth, dziekan dekanatu krzepickiego, proboszcz w Mierzycach¹²¹. W następnym latach byl takze oficjalem wielunskim.

Od ok. 1717 r. sędzią surogatem byl ks. Wojciech Ciarnowski, kanonik sieradzki, dziekan wieruszowski, proboszcz cieszeński¹²². Na proboszcza w Cieszeinie zostal instytuowany w Lowiczu w 1705 r. Swięcenia nizsze przyjal z rak biskupa Wojciecha Stawowskiego, sufragana gnieznieńskiego, subdiakonatu kard. Michala Radziejowskiego a diakonatu i prezbiteratu znów biskupa Wojciecha Stawowskiego. Przed 30 listopada 1730 r. zostal takze kustoszem sieradzkim i prepozytem w Warcie¹²³. Zmarl po 12 grudnia 1734 r.¹²⁴

Funkcje surogata wielunskiego piastowal od 12 maja 1739 r. ks. Franciszek Dziurkiewicz, archidiakon liwonski (inflancki), kanonik kolegiaty sw. Anny w Krakowie

¹¹⁴ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 13, k. 212.

¹¹⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 18, k. 28.

¹¹⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 43; sygn. AAG. Wiz. 22, s. 14.

¹¹⁷ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 66, s. 11.

¹¹⁸ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 22, s. 14–15.

¹¹⁹ W. Wlazlak, *Dzieje kościelne Pajęczna*, Pajęczno 2005, s. 43–44.

¹²⁰ P. Hemperek, *Oficjalat okregowy...*, s. 115–116; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjalaty okregowe...*, s. 115–116.

¹²¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 38–39; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 11–12.

¹²² AACz., sygn. KM 159, s. 6.

¹²³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 216–217; sygn. AAG. Wiz. 15, s. 420.

¹²⁴ AACz., sygn. KM 159, s. 102.

i wieluński, prepozyt w Pajęcznie. Był wówczas także surogatem radomszczańskim¹²⁵. W późniejszym czasie został oficjałem wieluńskim.

Przed 1 czerwca 1755 r. surogatem został ks. Piotr Latosiński (Latoszyński), kustosz wieluński i proboszcz w Czarnożyłach. Pełnił tę funkcję jeszcze w latach 60. tego stulecia¹²⁶. Wcześniej był także notariuszem w tym konsystorzu, przynajmniej od 1737 r. Pełnił tę funkcję jeszcze w czerwcu 1754 r.¹²⁷ Urodził się w 1700 r. Był synem Wojciecha i pochodził z Pułtusza. Wstąpił do seminarium gnieźnieńskiego 11 listopada 1731 r., które opuścił seminarium dnia 5 marca 1732 r. Został wyświęcony na kapłana 6 lub 26 lutego 1732 r. przez bpa Macieja Sołtyka, sufragana chełmińskiego za zgodą prymasa Teodora Potockiego (1723–1738)¹²⁸. W latach 1732–1736 był wikariuszem w kolegiacie wieluńskiej a także proboszczem w Białej do 14 maja 1734 r.¹²⁹ Dnia 16 maja 1736 r. został instytuowany na probostwo do Skomlina. Zrezygnował z niego po 14 kwietnia 1741 r.¹³⁰ Dnia 29 maja 1741 r. został instytuowany w Łowiczu na probostwo w Czarnożyłach. Duszpasterzował tam do śmierci w 1769 r.¹³¹ Przed 17 lutego 1744 r. został kanonikiem wieluńskim¹³², a 22 czerwca 1747 r. przejął obowiązki dziekana rudzkiego¹³³. Dnia 21 lipca 1753 r. został instytuowany w Łowiczu na kustodię wieluńską¹³⁴. Przed 30 marca 1764 r. był także kanonikiem pułuskim a przed 8 maja 1766 r. kanonikiem łowickim¹³⁵.

Sędziowie surogaci rekrutowali się na ogół z kręgu duchowieństwa z terenu oficjalu. Wielu z nich należało do grona kapituł kolegiackich lub byli proboszczami okolicznych parafii. Często pełnili tę funkcję dziekani¹³⁶. Niektórzy z nich zostawali później oficjałami (ks. Franciszek Władysław Zalosth, ks. Franciszek Dziurkiewicz).

¹²⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 46.

¹²⁶ AACz., sygn. KM 4213, k. 36; sygn. KM 1166, k. 119; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1385.

¹²⁷ AACz., sygn. KM 1127, k. 4, 48.

¹²⁸ AAG., Archiwum Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie (dalej: A. Sem.), sygn. 1, k. 11v; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 16, s. 61; sygn. AAG. Wiz 18, s. 178; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1385.

¹²⁹ AACz., sygn. KM 1168, k. 135; sygn. KM 1166, k. 84v; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 3.

¹³⁰ AACz., sygn. KM 4213, k. 9v.

¹³¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz 18, s. 178; AACz., sygn. KM 4213, k. 72v.

¹³² AACz., sygn. KM 4213, k. 14.

¹³³ AACz., sygn. KM 661, k. 84.

¹³⁴ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 6, s. 11–12.

¹³⁵ AACz., sygn. KM 4213, k. 48v.

¹³⁶ P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 115–116; A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Oficjالاتy okręgowe...*, s. 115–116.

Notariusze

W składzie personalnym trybunału oficjała był także notariusz. Geneza notariatu sięga czasów republiki rzymskiej. Nazwą notariusza określano osobę ustanowioną przez władzę zwierzchnie w danym społeczeństwie do sporządzania aktów o charakterze publicznym. Ich praca miała usprawnić administrację i sądownictwo. Od średniowiecza szczególne znaczenie mieli notariusze mianowani przez cesarza i papieża¹³⁷.

W Kościele pierwsi notariusze pojawili się już w okresie starożytności. W średniowieczu zaczęto ich dzielić na mianowanych przez papieży, noszących tytuł *notarius apostolica auctoritate publicus* i mianowanych przez biskupów, na mocy specjalnych uprawnień. Notariusze biskupi mogli działać tylko na terenie diecezji. Obok nich działali w strukturach kościelnych notariusze ustanowieni przez cesarza i królów. Starali się oni często o zatwierdzenie papieskie lub biskupie, by uzyskać większe znaczenie¹³⁸.

Biskupi polscy w statutach synodalnych, nawiązując do ogólnego prawodawstwa kościelnego, określali dokładnie warunki, kto mógł być uważany za notariusza publicznego i dopuszczany do pełnienia tej funkcji. Każdy, kto ubiegał się o to stanowisko, musiał okazać stosowny dokument nominacyjny. Dodatkowo, od 1420 r. każdy notariusz, dopuszczony do sprawowania funkcji, składał przysięgę, że będzie sporządzał dokumenty dokładnie i zgodnie z prawdą oraz przestrzegał tajemnicy. Obowiązkowo także wpisywano jego imię i znak notarialny do ksiąg kościelnych, w których składał swój podpis. Notariusz musiał także wykazać się prawnym pochodzeniem, nieskazitelnym charakterem, dobrą opinią i wiedzą prawniczą. Sprawdzano to poprzez specjalny egzamin, z którego nikt nie mógł być zwolniony¹³⁹.

W kancelarii oficjalskiej notariusz był odpowiedzialny za sporządzanie protokołów czynności sądowych i pozasądowych. Wpisywał do ksiąg zeznania i oświadczenia stron i świadków. Wystawiał także różne urzędowe dokumenty typu: pozwy, dekryty, wyroki, pisma apelacyjne. Do zakresu jego kompetencji należało również wciąganie do ksiąg różnych oświadczeń i zeznań w sprawach niespornych oraz uwierzytelnianie odpisów. W jego gestii była także piecza nad księgami konsystorskimi prowadzonymi przez poprzedników¹⁴⁰.

W konsystorzu wieluńskim jednym z pierwszych notariuszy po potopie szwedzkim był Wojciech Pogrecki, wikariusz kolegiacki wspomniany 30 maja 1657 r.¹⁴¹ Ponownie

¹³⁷ I. Grabowski, *Notariusz w ustawodawstwie kościelnym*, „Collectanea Theologica” 1935, t. 16, s. 585; K. Skupieński, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2002, s. 11–12, 16.

¹³⁸ I. Grabowski, *Notariusz...*, s. 589–590, 594–595, 601–602; P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 122.

¹³⁹ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, wyd. J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915–1920–1951, s. 43–44; I. Grabowski, *Notariusz...*, s. 598, 600, 604–605, 611, 613–614; P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 124–125.

¹⁴⁰ Z. Skubała, *Oficjalat...*, s. 125–126; P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy...*, s. 129.

¹⁴¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 8.

piastował tę funkcję od 1672 r.¹⁴² do ok. 1678 r.¹⁴³ Był wicekustoszem a potem wicedziekanem i seniorem wikariuszy wieluńskich w latach 1673–1683¹⁴⁴.

Po nim pełnił tę funkcję ok. 1668 r. ks. Wojciech Limiewicz, wicedziekan kolegiaty¹⁴⁵. Był wikariuszem w Wieluniu od ok. 1657 r. i altaryzstą altarii św. Katarzyny od 12 września 1657 r. W latach 1664 – ok. 1676 był proboszczem w Wydrzynie. Zmarł prawdopodobnie w 1676 r.¹⁴⁶

Kolejnym notariuszem w konsystorzu wieluńskim był ks. Walenty Stanisław Proński, proboszcz w Cieszęcinie, mianowany w 1680 r. przez nowego oficjała, ks. Aleksandra Nowowieyskiego¹⁴⁷. Pełnił tę funkcję przynajmniej do 1685 r.¹⁴⁸ Jako wikariusz w Władawie był wzmiankowany 13 maja 1659 r.¹⁴⁹ Około 1668 r. został proboszczem w Cieszęcinie¹⁵⁰. Dnia 25 lipca 1683 r. został instytuowany na altarię NMP w Wieruszowie i doprowadził do erekcji bractwa szkaplerznego przy tamtejszym kościele parafialnym. Od 8 października 1685 r. był także pierwszym altaryzstą szkaplerznym¹⁵¹. W 1690 r. doprowadził do erekcji bractwa św. Izydora przy kościele w Cieszęcinie¹⁵². Zmarł zapewne pod koniec XVII lub na początku XVIII w.

W 1730 r. notariuszem był ks. Augustyn Morzewski. Został ponownie mianowany 12 stycznia 1735 r. Był wtedy wicedziekanem i seniorem wikariuszy wieluńskich¹⁵³. Był wychowankiem seminarium gnieźnieńskiego. Został przyjęty do niego 5 października 1723 r. Opuścił je 12 marca następnego roku.¹⁵⁴ Wszystkie święcenia włącznie z pierwszą tonsurą przyjął z rąk biskupa Franciszka Kraszkowskiego w w katedrze Gnieźnie, tonsurę i cztery mniejsze święcenia 24 października 1723 r. W następnym roku, 1 kwietnia, otrzymał święcenia subdiakonatu z przeznaczeniem na wikariat do Wielunia. Niecałe dwa tygodnie później, 14 kwietnia przyjął święcenia diakonatu a 23 kwietnia kapłańskie¹⁵⁵. W 1724 r. został wikariuszem kolegiaty wieluńskiej. W latach 1731–1735 występował jako wicedziekan i senior wikariuszy¹⁵⁶.

¹⁴² ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 89.

¹⁴³ Tamże, s. 471.

¹⁴⁴ AACz., sygn. KM 1166, k. 31v, 41v, 43, 52; sygn. KM 1167, k. 130v, 161v; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8(1657), s. 8, 57.

¹⁴⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11(1668), s. 23.

¹⁴⁶ AACz., sygn. KM 1166, k.31, 37v, 38v, 41v; sygn. KM 1167, k. 129v, 149v; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 43; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 7, s. 8.

¹⁴⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 547.

¹⁴⁸ Tamże, s. 856.

¹⁴⁹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 181.

¹⁵⁰ AACz., sygn. KM 158, k. 1.

¹⁵¹ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 815–816, 849–850, 856.

¹⁵² Tamże, s. 857–860; AACz., sygn. KP 77, s. 10–15.

¹⁵³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 22; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 1.

¹⁵⁴ AAG., A. Sem., sygn. 1, k. 3v.

¹⁵⁵ AAG., A. Cap., sygn. B 79, k. 28, 29v, 30v.

¹⁵⁶ AACz., sygn. KM 1166, k. 82, 83v; sygn. KM 1168, k. 110, 131v, 147; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 1.

Kolejnym notariuszem był ks. Piotr Latoszyński, proboszcz w Skomlinie. Pełnił tę funkcję przynajmniej od 1737 r. Był nim jeszcze w czerwcu 1754 r. jako dziekan rudzki i proboszcz w Czarnożyłach¹⁵⁷. W 1746 r. wspomniano, że miał uprawnienia notariusza apostolskiego¹⁵⁸. Później został sędzią surogatem wieluńskim.

W latach 50. notariuszem konsystorskim był ks. Jan Orłowski, proboszcz w Walichnowach. Święcenia przyjął z rąk biskupa Franciszka Kraszkowskiego 20 lipca 1727 r.¹⁵⁹ Do Walichnow został instytuowany 24 października 1731 r. w Łowiczu. Urodził 13 sierpnia 1701 r. Zmarł 2 listopada 1757 r.¹⁶⁰

Po potopie szwedzkim było jednak niewielu notariuszy mogących poszczycić się uprawnieniami notariusza publicznego apostolskiego lub cesarskiego. Niektórzy potem zdobywali takie uprawnienia. Większość z nich rekrutowała się z grona miejscowego duchowieństwa. Wielu z nich było związanych przez długie lata z wymiarem sprawiedliwości. Notariuszami byli na ogół wikariusze lub mansjonarze kolegiacy. Czasem pełnili oni dalej tę funkcję, zostając proboszczami w sąsiednich parafiach.

Instygatorzy

W XV w. w polskich konsystorzach pojawił się nowy urzędnik, zwany instygatorem, czyli oskarżycielem publicznym. Był on odpowiednikiem dzisiejszego prokuratora. Mianował go biskup a w oficjalatach okręgowych oficjał foralny. Jego zadaniem było czuwanie nad zachowaniem spokoju i bezpieczeństwa na określonym terenie. Wnosił on z urzędu skargi karne i cywilne. Do niego należało zbieranie dowodów przestępstwa, sporządzenie oskarżenia pisemnego w formie pojedynczych tez zwanych artykułami, które odczytywał na posiedzeniu sądowym w obecności pozwanego i pełnił funkcje strony powodowej w procesie karnym¹⁶¹.

W Polsce urząd instygatora rozwinął się od XV w. zapewne pod wpływem prawa świeckiego i walki z husytyzmem. Napływ spraw o herezję i chęć przezwyciężenia trudności w organizacji sądowej wymusił wprowadzenie tej instytucji¹⁶². Jego znaczenie wzrosło w XVI w. w kontekście rozwijającego się protestantyzmu. Wytaczał on oskarżenia m.in. o herezję, zgorszenie, niemoralność, naruszenie prawa małżeńskiego, pijaństwo czy zabójstwo duchownego. Do jego zadań należało m.in. kompletowanie źródeł obowiązującego prawa, czuwanie, by wpisywano do ksiąg konsystorskich wszystkie zarządzenia władzy duchownej i królewskiej, stwierdzenie legalności władzy oficjałów i sędziów surogatów, czuwanie nad zachowaniem przepisów prawa przy nadawaniu

¹⁵⁷ AACz., sygn. KM 1127, k. 4, 48.

¹⁵⁸ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 167.

¹⁵⁹ AAG., A. Cap. sygn. B 79, k. 49.

¹⁶⁰ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 18, s. 436; sygn. AAG. Wiz. 51, s. 5–6.

¹⁶¹ Z. Ch.[odyński], *Instygator...*, s. 212–214; W. Wójcik, *Instygator w oficjalacie okręgowym w Sandomierzu*, „Prawo Kanoniczne” 1959, t. 2, nr 1–2, s. 336–339, 379–383; J. Grzywacz, *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach małżeńskich*, Lublin 1974, s. 97–100, 109–110; tenże, *Instygator*, EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 286–287.

¹⁶² W. Wójcik, *Instygator...*, s. 338, 379; J. Grzywacz, *Promotor sprawiedliwości...*, s. 100, 103.

i obejmowaniu w posiadanie beneficjów kościelnych, sprawdzanie pism nominacyjnych, świadectw święceń, uprawnień do głoszenia kazań i słuchania spowiedzi, kontrolowanie ważności dokumentów erekcyjnych bractw. Nadzorował także sprawowanie służby Bożej i obowiązków duszpasterskich przez duchownych, troszczył się o należyte zarządzanie majątkami szpitalnymi, bronił dobra publicznego zaskarżając duchownych uchylających się od płacenia kontrybucji, bronił niezależności sądownictwa kościelnego i żądał pomocy od władz świeckich w respektowaniu jurysdykcji kościelnej¹⁶³.

W aktach konsystorza okręgowych wspomniano niektórych instygatorów. Na ogół ich nazwiska pojawiały się przy okazji objęcia jurysdykcji przez kolejnego oficjała a niekiedy przy okazji rozpatrywania konkretnych spraw.

W konsystorzu wieluńskim instygatorem był m.in. ks. Kazimierz Tatkowski, wikariusz kolegiacki wzmiankowany na tym stanowisku 26 lutego 1672 r.¹⁶⁴ Pełnił tę funkcję przynajmniej do 1685 r.¹⁶⁵ Prawdopodobnie był uczniem szkoły wieluńskiej, który wpisał się do bractwa różańcowego w święto Nawiedzenia NMP, 2 lipca 1650 r. W latach 1666–1691 był wikariuszem kolegiaty wieluńskiej i seniorem wikariuszy w latach 1685–1689. W 1688 r. był wzmiankowany jako wicedziekan. Był także altaryszą altarii św. Katarzyny od 12 marca 1672 r., kaznodzieją zwyczajnym od 1680 r., na początku lat 90. XVII w. promotorem bractwa różańcowego w kolegiacie wieluńskiej. Zmarł 6 maja 1691 r.¹⁶⁶

Z XVIII-wiecznych instygatorów wieluńskich znany jest ks. Szymon Wiktorowski, wikariusz i wicekustosz wieluński. Nominację otrzymał 12 stycznia 1735 r.¹⁶⁷ Był synem Kazimierza. Był wychowankiem seminarium w Gnieźnie, do którego przyjęto go 31 marca 1730 r. Opuścił je 15 lipca tr.¹⁶⁸ Pierwszą tonsurę i cztery mniejsze święcenia otrzymał 26 lutego 1730 r. z rąk biskupa Franciszka Kraszkowskiego, sufragana gnieźnieńskiego w jego rezydencji. W katedrze gnieźnieńskiej w Wielką Sobotę, 8 kwietnia 1730 r. przyjął święcenia subdiakonatu. Dwa miesiące później, 3 czerwca otrzymał święcenia diakonatu a 22 lipca kapłańskie. Udzielił mu ich biskup Kraszkowski¹⁶⁹. Przed 1730 r. został wikariuszem w Wieluniu. W latach 1736–1750 był seniorem wikariuszy wieluńskich. Zmarł 10 lipca 1752 r.¹⁷⁰

W latach 50. instygatorem był także ks. Mateusz Skupiński, proboszcz w Chotowie. Był wychowankiem kolegium pijarów w Wieluniu. Jako logik wieluński został przyjęty

¹⁶³ J. Grzywacz, *Promotor sprawiedliwości...*, s. 107–108.

¹⁶⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11, s. 91.

¹⁶⁵ Tamże, s. 827.

¹⁶⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8, s. 37; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11(1680), s. 547; AACz., sygn. KP 95, s. 63, 79, 136; AACz. sygn. KM 1166, k. 39v, 53, 56v; sygn. KM 1167, k. 154v; sygn. KM 1168, k. 1.

¹⁶⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 17, k. 1.

¹⁶⁸ AAG., A. Sem., sygn. 1, k. 10.

¹⁶⁹ AAG., A. Cap. sygn. B 79, k. 64, 65.

¹⁷⁰ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 22; AACz. sygn. KM 1166, k. 81v, 87, 105; sygn. KM 1168, k. 130v, 132, 150v; sygn. KM 1169, k. 30; sygn. KM 1170, k. 2v.

do seminarium gnieźnieńskiego 5 września 1743 r. razem z dwoma innymi kolegami, Walentym Zielińskim i Wojciechem Floryszewskim. Otrzymał prowizję na wikariat do Dankowa¹⁷¹. Świecenia kapłańskie przyjął w 1744 r. Na probostwo został instytuowany 15 czerwca 1753 r. Zmarł 15 maja 1781 r.¹⁷²

Instygatorzy w konsystorzach foralnych rekrutowali się na ogół z grona niższego duchowieństwa, wikariuszy lub mansonarzy kolegiackich albo wikariuszy okolicznych parafii. Rzadko tę funkcję sprawowali proboszczowie. Niektórzy z nich byli przez długie lata związani z pracami w konsystorzach.

Konsystorz wieluński działał także w następnych dziesięcioleciach. Rozbiory, wojny napoleońskie i zmiany organizacyjne administracji kościelnej doprowadziły do jego likwidacji na początku XIX w. Urządnicy konsystorscy spełniali istotną rolę w życiu religijno-moralnym mieszkańców ziemi wieluńskiej. Kontrolowali je i korygowali, dbając, by było ono zgodne z przepisami prawodawstwa kościelnego. Wielu z nich pochodziło z terenu archidiaconatu wieluńskiego, do którego wracali jako kapłani i duszpasterzowali w tutejszych kościołach i parafiach. Zachowane księgi konsystorskie są świadectwem nie tylko ich pracy urzędniczej, ale także odzwierciedleniem mentalności i poziomu życia naszych przodków, ich problemów i trudności.

Ks. Sławomir Zabraniak

Wielun Consistory Officers from 1660 to 1763

Wielun is a county town situated in the southwestern region of the Lodz Province (about 70 north from Czestochowa), it is one of the oldest towns in Poland. Wielun was an important state and ecclesiastical administration centre during the Old Polish period. There was an archdeaconship, a monastic chapter, an officials office and a presbytery but there were also presbytery-related institutions and some monasteries. The officials office is associated with the term “consistory”. This term can be understood as a law court and a chancellery. In the introduction, the author shortly acquaints us with the officials office institution, changes within it and the office staff, starting from the beginning of the ecclesiastical court in Wielun in the Middle Ages. Thanks to this description, we can see the consistory activities from 1660 to 1763 and personal issues of that period.

Translated by Bartosz Gruszka

Die Angestellten des Wieluner Konsistoriums in den Jahren 1660–1763

Wieluń, eine Kreisstadt im südwestlichen Teil des Lodzer Bezirks (etwa 70 km nördlich von Tschenschochau), gehört zu den ältesten Städten Polens. In altpolnischer Zeit war Wieluń ein bedeutendes staatliches und kirchliches Verwaltungszentrum. In diesem speziellen Fall war die Stadt nicht nur der Sitz einer Pfarrei und der damit verbundenen Institutionen, sondern auch der Sitz eines Archidiaconats, eines Kapitels, mehrerer Klöster sowie eines Offizialats. Mit dem letztem verbunden ist Begriff des Konsistoriums, worunter ein Amtssitz eines Offizialgerichts (d.h. Kirchengericht) sowie die dazugehörige Kanzlei zu verstehen ist. Nach einem kurzen Über-

¹⁷¹ AAG., A. Sem., sygn. 1, k. 22v.

¹⁷² ADWł., sygn. AAG. Wiz. 39, s. 10; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1346; Z. Zaborski, *Parafia Chotów...*, s. 189–192.

blick über die allgemeine Geschichte der Institution des Offizialats seit dem Mittelalter, stellt der Verfasser die Anfänge kirchlicher Gerichtsbarkeit im Wielunschen, die Veränderungen sowie die personelle Besetzung des Amtes vor. Wir erhalten Einblick in die Tätigkeit des Konsistoriums in den Jahren 1660–1763 und lernen die einzelnen Personen und deren Funktion kennen.

Übersetzt von Zdzisław Włodarczyk